

GHEORGHE MOLDOVANU

Academia de Studii Economice
din Moldova (Chișinău)

**SOCIOLINGVISTICA ÎN ETAPA
ACTUALĂ: ACQUIS-URI
ȘI PERSPECTIVE**

1. Introducere

Sociolingvistica este una dintre numeroasele discipline moderne care s-au dezvoltat în a doua jumătate a secolului al XX-lea. Noua disciplină și-a propus să studieze în mod sistematic funcționarea limbii în contextul ei micro- și macrosocial. Ca disciplină independentă, sociolingvistica s-a desprins din tradițiile antropologiei culturale (dezvoltate în Statele Unite), dialectologiei etc. și o diviziune a sociologiei, sociologia limbii, de care se deosebește doar formal, în realitate termenii fiind intersanjabili.

Actul de naștere a noii discipline a fost semnat în SUA: în 1952 Haver C. Currie folosește pentru prima oară termenul *socio-linguistics*; în 1963 sunt instituționalizate cercetările cu caracter sociolingvistic și se pun bazele Comisiei de sociolingvistică, iar în 1964 are loc, la Bloomington, primul simpozion de etno- și sociolingvistică. Cu toate acestea, rădăcinile sociolingvisticii sunt profund europene și trebuie căutate în acele discipline ale lingvisticii tradiționale, care au fost nevoite să țină cont permanent de factori extralingvistici: *dialectologia și geografia lingvistică, lingvistica istorică, studiul bi- și plurilingvismului*.

2. Concepția lingvistică despre limbă ca fenomen social

Deși toți lingviștii recunosc că limba este un fenomen social, opiniile acestora sunt împărțite când vine vorba de factorii care influențează evoluția limbii. Din acest punct de vedere, lingviștii se împart în două categorii distincte: 1) cei care se interesează îndeaproape de factorii de natură socială care determină evoluția limbii, cu alte cuvinte, cei care insistă asupra variației lingvistice, contactului dintre limbi etc. (Whitney, Meillet, Vendryès) și 2) cei care pot fi numiți „asociali”, pe motiv că aceștia explică schimbările intervenite în limbă exclusiv prin factori interni de natură structurală sau psihologică (Kurylowicz, Martinet). Concepția socială asupra evoluției limbii poate fi ilustrată prin faimoasa atitudine a lui A. Meillet: „Du fait que le langage est une institution sociale, il résulte que la linguistique est une science sociale, et le seul élément variable auquel on puisse recourir pour rendre compte du changement linguistique est le changement social dont les variations du langage ne sont que les conséquences” [1, p. 17].

Dimpotrivă, cea de-a doua categorie a lingviștilor, majoritară în sec. al XIX-lea și în prima jumătate a sec. al XX-lea, îi are drept exponenți pe iluștrii lingviști J. Kurylowicz, A. Martinet și alții. A. Martinet, spre exemplu, declară că „seul les *résultats* des actions extérieures sont de la compétence du linguiste” și că „le linguiste doit se refuser à envisager le conditionnement sociologique” [2, p. 52]. Poziția lui J. Kurylowicz este și mai tranșantă: „Il semble que l’explication linguistique au sens littéral doive se cantonner à l’aspect *linguistique* du changement étudié, autrement dit à l’état du système existant avant et après ce changement” [3, p. 11].

Cu toate acestea, ar fi o eroare să afirmăm că lingviștii din categoria a doua refuză categoric să recunoască impactul factorilor sociali asupra limbii. În realitate, aceștia califică influența societății asupra evoluției normale a limbii drept străină, considerând că intervenția factorilor sociali reprezintă fie o interferență având un efect disfuncțional asupra limbii [4],

fie un eveniment rar, lipsit de sistematicitate [2, p. 522]. În opinia lui A. Martinet, uneori anumite tulburări sociale de excepție pot perturba echilibrul lingvistic, provocând un val de schimbări în limbă care intervin, în virtutea factorilor interni, pe parcursul mai multor secole [2]. În calitate de exemplu autorul aduce influența limbii franceze asupra limbii engleze în secolele XII – XIII, ale cărei consecințe se resimt până în prezent.

Rămâne să-l plasăm în această dihotomie pe F. de Saussure, profesor și coleg al lui A. Meillet, ilustru cercetător care a influențat întreaga opinie lingvistică pe parcursul secolului al XX-lea. La prima vedere, definiția pe care o dă F. de Saussure limbii îl situează fără echivoc în prima categorie: „[...] la partie sociale du langage, extérieure à l'individu, [...] elle n'existe qu'en vertu d'une sorte de contrat passé entre les membres de la communauté” [5, p. 31]. Cu toate acestea, celebra distincție între „langue” și „parole” l-a condus pe autor la faimosul paradox despre imposibilitatea intervenției din exterior asupra limbii. În opinia lui F. de Saussure, doar vorbirea care relevă „diferențele individuale între locutori” [5] poate fi studiată în interiorul comunității lingvistice, limba rămânând în afara influenței factorilor de natură socială.

3. Utilitatea socială a lingvisticii

Privită din acest punct de vedere, știința lingvistică s-a caracterizat, în diferite etape ale evoluției sale, printr-un grad diferit de utilitate socială. Astfel, pe parcursul mai multor secole, obiectul de studiu al lingvisticii a fost aspectul formal al limbii, adică codul lingvistic. Se poate afirma că, în perioada anterioară secolului al XIX-lea, întreaga știință lingvistică a fost normativă. Până și opiniile antinormative ale lui R. Hall Jr. denotă un interes puternic față de problematica lingvisticii normative. Îndemnul său adresat oamenilor „să lase limba în pace” [6] reprezintă în sine o evoluție a unor atitudini diferite față de inovațiile lingvistice.

Atitudinea antinormativă a lingviștilor americani nu este cătuși de puțin originală. În secolul al XIX-lea, în lingvistica europeană, se făcea deja distincția, acum acceptată, între lingvistica prescriptivă și lingvistica descriptivă [7, p. 104], ambele fiind considerate „...ca un mod de organizare sau de manipulare a limbii” [8, p. 161]. Desigur că această intervenție a lingviștilor afecta doar natura propriu-zisă a limbii (corpus planning), fără a atinge statutul social al acesteia (status planning), fapt care i-a determinat pe unii specialiști să afirme că „cercetările lingvistice din secolul al XIX-lea și din prima jumătate a secolului al XX-lea, deși excelente prin profunzimea lor, erau lipsite de utilitate socială” [9, p. 7].

O cotitură radicală în recunoașterea utilității sociale a limbii s-a produs odată cu apariția sociolingvisticii. W. Labov [10]¹, de exemplu, este conștient de implicațiile sociopolitice ale cercetărilor sale. Sociolingvistica a extins domeniile de cercetare ale lingvisticii normative și prescriptive, integrând în aria investigațiilor lingvistice și funcțiile sociale ale limbii în condițiile multilingvismului. Astfel, lingvistica s-a implicat în mod direct în planificarea limbii, aceasta din urmă fiind considerată mai degrabă un tip de comportament decât un cod.

Cu alte cuvinte, lingvistica a parcurs o cale destul de lungă până când cercetătorii au realizat cu adevărat că acțiunile de politică lingvistică necesită o cunoaștere minuțioasă a contextului social de funcționare a limbii. Or, tocmai acest context nonlingvistic era omis de lingvistica tradițională. De aceea, contribuția lingvisticii normative și prescriptive la

¹ Bazele sociolingvisticii actuale au fost puse de W. Labov, J. Gumperz și D. Hymes. (Hymes, 1974; Labov, 1972; Gumperz & Hymes, 1986). În timp ce E. Coșeriu (Coșeriu 1992-1993, p. 26) reduce domeniul sociolingvisticii la varietatea diastratică (diferențe între modalitățile de comunicare în funcție de straturile sociale), W. Labov include în această disciplină și diferențele diafaze (diferențe între tipurile de modalitate expresivă în funcție de tipurile de circumstanțe ale vorbirii).

procesul de planificare a limbii era destul de limitată, iar perspectivele – cam pesimiste. Drept dovadă a acestui pesimism poate servi eșecul limbilor artificiale, printre care și *esperanto*, ca o soluție la problema comunicării internaționale.

Așadar, odată cu apariția sociolingvisticii, putem vorbi despre existența a două paradigme de cercetare în științele umane și, în particular, în orientarea discuțiilor asupra relației dintre limbă și societate: prima – direcția saussuriană, care a dominat cercetarea lingvistică europeană reunită sub stindardul structuralismului, a doua – care amendează (aproape trădează) principiile lingvisticii saussuriene de la care se reclamă, pentru a o integra într-o perspectivă socială și pragmatică. Din acest punct de vedere, schimbările intervenite în structura și funcționarea limbii sunt concepute prin prisma schimbărilor contextului social al funcționării acesteia, adică a rolului pe care îl joacă forțele sociale în evoluția limbii. În alți termeni, co-variațiile observabile între contextul social și situația lingvistică sunt considerate, în general, drept consecințe ale fenomenelor sociale [11, p. 336].

În acest sens, apariția sociolingvisticii anunță premonitoriu o reconsiderare a paradoxului saussurian cu privire la imposibilitatea intervenției din exterior asupra limbii, fatalismul lingvistic nemaifiind singurul principiu de cercetare a evoluției limbii. Orientarea pansocială a schimbării lingvistice înglobează toate nivelurile limbii: ortografia, gramatica, terminologia etc., postulatul dat găsindu-și confirmare în experiența acumulată, în timp și spațiu, de omenire referitoare la modalitățile de utilizare și de promovare a limbii ca mijloc principal și universal de comunicare, *alias* în politica și planificarea lingvistică.

Întrucât în literatura de specialitate se întâlnesc și alți termeni pentru definirea câmpului de investigație al „lingvisticii sociale”, unii cercetători încearcă să facă o distincție între *sociolingvistică*, ca domeniu al lingvisticii, și *sociologia limbii*, ca ramură a sociologiei. În urma unei analize riguroase a diverselor puncte de vedere, T. Herseni susține că „s-ar putea ajunge la concluzia că, de fapt, avem de-a face cu două ordine de relații care îndreptățesc nu una, ci două preocupări sociologice în legătură cu limba. [...] Prima ramură științifică ar aparține lingvisticii și ar putea fi numită – cum s-a propus și se folosește în prezent – sociolingvistică”. Cea de-a doua „ar fi o ramură a sociologiei [...] și ar putea fi denumită – cum se procedează, de asemenea, în mod curent – sociologia limbii”. Autorul recunoaște însă că, practic, deosebirile menționate sunt foarte greu de respectat „și poate că nici teoretic nu sunt atât de limpezi încât să merite efortul de a evita tot timpul orice ’invazie’ dintr-o parte în cealaltă”, cu atât mai mult cu cât astăzi pare să fi trecut „epoca științelor ’pure’, care-și izolează cu înverșunare câmpul de investigație” [12, p. 47].

4. Contribuții sociolingvistice la evoluția actuală a limbii române din Republica Moldova

Dinamica unei limbi, evoluția și schimbările care se produc în structura și funcționarea ei nu își găsesc explicație doar în cadrul dezvoltării sistemului lingvistic. Această afirmație este valabilă mai ales în cazul contactului dintre limbi și, în consecință, în cazul limbii române din Republica Moldova. În ea se întâlnesc anumite schimbări care nu sunt caracteristice altor varietăți geografice ale limbii române și care deci nu pot fi explicate fără a ține cont de factorii de natură socială care depășesc domeniul strict lingvistic.

Pornind de la studiul interferenței rusă – română, se poate vedea care este relația dintre cele două limbi și comunitățile lingvistice respective (în ceea ce privește parametrii extralingvistici). Concluziile privind situația limbii române din Republica Moldova sunt extensibile asupra altor cazuri similare, astfel dovedindu-se, pe de o parte, că explicația interferenței dintre două limbi trebuie să ia în considerare factorii de natură extralingvistică și, pe de alta, valabilitatea contribuțiilor sociolingvistice pentru explicarea evoluției limbilor și schimbarea situației lingvistice.

În *Tabelul I* sunt prezentate interferențele întâlnite în limba română din Republica Moldova survenite în condiții de contact cu limba rusă de-a lungul a aproape două secole.¹

Tabelul I, exemple de interferențe rusă – română

1. Împrumuturi lexicale	+
2. Calc frazeologic	+
3. Elemente de topică	+
4. Structuri sintactice	+
5. Fonetică și fonologie	+

Prima componentă a gramaticii supusă interferenței este lexicul (care se poate întâlni și fără o situație de contact), ultimele fiind fonologia și morfologia. După cum se vede, nu am făcut referință la interferența română – rusă, întrucât în situația de diglosie, caracteristică pentru Republica Moldova, interferența are un caracter unidirecțional, adică doar limba rusă influențează limba română, rusa beneficiind, *de facto*, de un privilegiu funcțional. După analiza mai multor cazuri, studiile arată că în situație de diglosie raportul dintre limbi nu este unul de egalitate, iar această inegalitate ține de parametrii extralingvistici, cum ar fi cadrul legal al limbilor, statutul lor, prestigiul lor (ca mijloc de comunicare în societate, ca limbă de cultură și învățământ). Toate acestea au consecințe asupra domeniilor de utilizare a fiecărei limbi și, până la urmă, asupra dinamicii limbilor respective în sensul arătat mai sus (interferență unidirecțională). Cu toate că, în principiu, ne-am putea aștepta să se producă o interferență bidirecțională, cercetările par a indica faptul că în cazul limbilor în contact interferența este unidirecțională, adică o singură limbă o influențează pe cealaltă. În cazul limbilor rusă și română această afirmație se confirmă.

Inegalitatea de statut social al limbilor în contact are drept rezultat apariția persoanelor bilingve, bilingvismul fiind răspândit, de regulă, printre vorbitorii limbii care se bucură de un prestigiu inferior. Pentru cazul de față, ajungem la concluzia că doar una dintre comunitățile lingvistice devine bilingvă (comunitatea vorbitorilor de limbă română) și deci stăpânește cu diferite grade de competență ambele limbi. O explicație a fenomenului în cauză rezidă, fără îndoială, în factorii de natură socială, cum ar fi politica lingvistică (în cazul nostru este vorba de utilizarea limbii ruse de către instituțiile statale, administrația publică etc.), prezența masivă a limbii ruse în presă și în alte mijloace de comunicare, utilizarea ei în sistemul educațional. Prin acest bilingvism de promovare, mai multe elemente ale limbii ruse au pătruns în vocabularul comunității vorbitorilor de limbă română. *Tabelul II* reflectă cunoașterea limbilor de către comunitățile lingvistice în contact.

Tabelul II, cunoașterea limbilor de către comunitățile lingvistice în contact

	CLRO ²	CLRU ³
Limba română	+	–
Limba rusă	+	+

După cum reiese din tabel, limba rusă este cunoscută de reprezentanții ambelor comunități lingvistice, pe când limba română este cunoscută doar de comunitatea vorbitorilor limbii date. Această situație de diglosie dă naștere unui bilingvism de promovare, impus membrilor comunității lingvistice cu un prestigiu inferior, fapt care explică sensul

1 Pentru o descriere amănunțită a se vedea: M. Marin, I. Mărgărit, V. Neagoe, V. Pavel, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, 2000.

2 Comunitatea locutorilor de limbă română.

3 Comunitatea locutorilor de limbă rusă.

unidirecțional al interferenței. Tot aici ar trebui să se țină cont și de faptul că factorii sociali contribuie la dezvoltarea unei atitudini specifice a vorbitorilor față de limba lor și față de limba celeilalte comunități.

Concluziile la care au ajuns autorii studiilor despre limbile în contact stau la baza disocierii noțiunilor de bilingvism și diglosie [13], diglosia fiind generatoare de conflict lingvistic. Într-adevăr, dacă bilingvismul este obligatoriu doar pentru o singură comunitate lingvistică și sensul interferenței este unic, limba cu un prestigiu inferior devine din ce în ce mai permeabilă influențelor limbii dominante. Prin urmare, bilingvismul de promovare poate fi și trebuie să fie interpretat ca o fază a procesului de asimilare și substituție lingvistică, proces care se poate extinde de-a lungul mai multor secole. Așadar, dinamica sau evoluția unei limbi nu țin doar de factori interni și de vorbitorii ei, ci și de cadrul social în care aceasta funcționează.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

1. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris: Société linguistique de Paris (rééd. Paris: Champion, 1975).
2. A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris: Colin, 1960.
3. J. Kurylowicz, *On the Methods of Internal Reconstruction*. In LUNT, H. (ed.), *Proceedings of the Ninth International Congress of Linguistics*, The Hague: Mouton, 1964.
4. L. Bloomfield, *Language*, New York: Henry Holt and Company, 1933.
5. F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, Paris, 1962.
6. R. Jr. Hall, *Leave Your Language Alone!*, Ithaca, New York, 1950.
7. E. Tegnér, *Om språk och nationalitet*, In *Svensk Tidskrift*, Stockholm, 1874, p. 102-110.
8. E. Haugen, *Linguistics and Language Planning*. In HAUGEN, E. (ed.), *The Ecology of Language*, California: Stanford University Press, 1972, p. 159-190.
9. J. and Hymess D. Gumperz (eds), *Directions in Sociolinguistics. The Ethnography of Communication*, 2nd edition, Oxford: Basil Blackwell, 1986.
10. W. Labov, *The Social Stratification of english in New York City*, Washington: Center for Applied Linguistics, 1966.
11. A. Hudson, *Toward the Systematic Study of Diglossia*. In PAULSTON BRATT, C. and TUCKER, R. (eds), *Sociolinguistics*, U. K: Blackwell Publishing, 2003, p.
12. M. Ciolac, *Sociolingvistică românească*, București, 1999.
13. Gh. Moldovanu, *Bilingvism, diglosie, conflict lingvistic: o disociere utilă pentru analiza limbilor în contact*. // *Limba română*, nr. 11, Chișinău, 2005, p. 16-17.
14. M. Marin, I. Mărgărit, V. Neagoe, V. Pavel, *Cercetări asupra graiurilor românești de peste hotare*, București, 2000.